

KELEMEN Mária (Ludwig-Maximilian Egyetem, München)

„Kis Balázs” és a Kalevala

József Attila életművében nem sok olyan verset találunk, amely ne inspirálta volna a szakembereket recenzióra, értelmezésre vagy terjedelmes elemzésre.

Az 1935 februárjában született *Altató* - melyben hétszer olvashatjuk az előadás címében szereplő „kis Balázs” megszólítást - meglepő módon az irodalomtudományi recepció mostohagyerekének nevezhető. Hangsúlyozandó, hogy az elemzések mennyisége nincs arányban azok minőségével, de néhány kitűnő tanulmánynak köszönhetően a vers méltó helyére került az életmű kontextusában.

Mint ismeretes, a vers megrendelésre született, keletkezését így írja le Ottó Ferenc: „Gizike húgom fiának, Gellér Balázsnak születése (1934. okt. 8.) után azzal a kéréssel fordultam Attilához, hogy írjon nekem Balázs unokaöcsém nevére bölcsődalt, amelyet aztán megzenésítenék... [...]”¹. Tudomásunk szerint a megbízó nem váltotta be ígérését, ellentétben a költővel, aki a család körében olvasta fel először a művét.

Címe alapján a költeményt általában a gyermekvers-gyermekirodalom kategóriájába sorolják, szűkebb értelemben véve a bölcsődal zsánerébe.

Az altató, mint ősi beavatási rítus dramatizált játék, melyben az anya - a külső, felnőtt világ képviselője - szerepe az, hogy megszüntesse az elalvás akadályait, az ismeretlen világ jelenségeitől való félelmet. Bebizonyítsa, hogy a világban rend, törvények által szabályozott rend uralkodik. Saját felnőtt világát humanizálja, ám közben saját, belső szorongásait is oldja, mert azonosulni kényszerül a beavatandó személlyel, a gyermekével. Minden altató, minden bölcsődal szerepcseré is egyben, az anya-gyermek közötti reciprocitás egyedien szép példája.

A vers a proszopopeia alakzatára épülő szöveg, melynek lírai hőse s egyben egyedüli megszólalója az anya. A perszifikáció ezen teljes verskorpuszra kiterjesztett változatával az első magyar versként ismert Ómagyar Mária-siralom című nyelvemlékünben találkozhatunk először. Egyéb példái a magyar, ill. világirodalomból ismertek.

Az altatódalok „testét”, szó szerinti korpuszát az „Aludj!” imperatívusz indokolása adja. Ennek három alapformáját szoktuk megkülönböztetni: 1) analógiás példa; 2) jutalmazás kilátásba helyezése; 3) az altató személy helyzetére való apellálás.

József Attila verse e három alaptípus szintézisét teremti meg, a bölcsődalok archaikus népi hagyományát követve.

A versszöveget az analógiás példák uralják, s csak az utolsó előtti versszakban jelenik meg a jutalmazás motívuma. A záró, hetedikben konkrétan a férfias erőt, bátorságot már-már sztereotipikusan képviselő foglalkozások metaforája. A „tüzoltó” és a „katona” felsorolás a klimax stilisztikai hatására épül. Ezt látszik megtörni a „vadakat terelő juhász”, mely első olvasatra oximoron, hisz a juhász nem vadakat, hanem háziállatokat terel.

Domokos Péter fedte fel a látszólag ellentmondásos jelzős szerkezet értelmét², majd Fehérvári Győző is ismertette³. Az elalvást motiváló jutalmak sorát a költő a legnagyobb hőssé válás ígéréssel zárja. Kullervo, a rabszolgává lett pásztor jelenik itt meg a jelzős szerkezetben. A Kalevala 33. énekében - Kullervo átka - olvashatjuk, hogyan áll bosszút Kalervo fia az apja emlékének esett csorbán gazdasszonyán, Ilmarinen feleségén.

Köztudott, hogy a Kalevala József Attila meghatározó olvasmányélménye volt. 1932-ben jutott az eposz saját példányához személyesen Vikár Béla jóvoltából⁴, kit azzal lepett és hatott meg, hogy fejből idézte a mű számos, terjedelmes részletét.

¹ József Attila összes versei I-III. Kritikai kiadás Bp. 2005. 215.

² DOMOKOS Péter: *Szkihíától Lappóniáig* Bp. 1990. 163.

³ FEHÉRVÁRI Győző: „Dalnak új utat mutattam...” A KALEVALA és a KALEVIPOEG összehasonlító elemzése, magyarországi fogadtatása és hatása Bp. 2002. 263.

⁴ FEHÉRVÁRI, 2002. 259.

Kétségtelenül több szempontból is kiemelkedő epizód az egész Kalevalán belül a „Kullervo átka”. A sértett fiú nemes, ám rendkívül véres bosszúja az apán.

Vajon hogy illeszkedik mindez az anya-komplexussal küszködő költő életművébe, és milyen hős-, ill. apaképet sugall ezzel az ígérettel a megszelidült világba ringató, elalvást motiváló anya?